

MACARİSTAN'DA ARAP DİLİ ARAŞTIRMALARININ TARİHİ*

Miklós MARÓTH **

Çev.: Zafer KIZIKLI ***

ÖZET

Bu çalışma, Miklós Maróth'un Türkçeye "Macaristan'da Arap Dili Araştırmalarının Tarihi" başlığıyla çevirdiğimiz bir makalesidir. Macaristan'daki Arap dili araştırmalarını başlangıcından günümüze kadar ele almaktadır. Macaristan üniversitelerinde ve eğitim kurumlarında Arap dili ve edebiyatı üzerine araştırma yapan bilginlerin tümüne değinmektedir. Aynı zamanda, onların Macaristan'daki Arap dili öğretimine katkılarını da açıklamaktadır.

("Bu makale, bir Hristiyan ülkesi olan Macaristan'da Arap dili ve kültürüne verilen önemin bilimsel bir kanıtıdır. Fakat ne yazık ki, bir Müslüman ülkesi olan Türkiye'de Arap dili ve edebiyatına karşı aynı ilgiyi göremiyoruz. Hiç şüphesiz ki bu gerçek, Türkiye'deki önemli bir eksikliği göstermektedir." - Ç.N.).

Anahtar Kelimeler: Arapça, dil, Macaristan, Oryantalizm, Orta Doğu, İslâm.

ABSTRACT

THE HISTORY OF ARABIC STUDIES IN HUNGARY

This study is translation of the article titled "The History of Arabic Studies in Hungary" by Miklós Maróth. It is dealt with Arabic Studies in Hungary from its beginning and up to nowadays. It refers to all of the scholars who researched on Arabic language and literature in the Hungarian universities and educational institutions. At the same time, the article also explains their contributions to teaching of Arabic language in Hungary.

* Orijinali İngilizce olan bu makale, Miklós Maróth tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. Maróth, Miklós, "The History of Arabic Studies in Hungary", *Prospects : Qu arterly review of comparative education*, Issue Number: 128, Volume: 33, No: 4, December/2003, Springer Netherlands/UNESCO, pp. 405-411. Türkçe-İngilizce özetler ve metindeki dipnotlar çevirmen tarafından eklenmiştir.

** 1943'te Budapeşte'de doğan, Macaristanlı Yunan ve Arap filolojisi profesörüdür. Macaristan Bilimler Akademisi (Hungarian Academy of Sciences) asil üyesidir. Budapeşte'deki Péter Pázmány Catholic Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi'nde (Faculty of Humanities) dekanlık yapmıştır. Hâlen, Macaristan hükümeti tarafından 2001'de Piliscsaba'da kurulan İbn Sinâ Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün (The Avicenna Institute of Middle-Eastern Studies) müdürüdür. (Ç.N.).

*** **(Dr.)**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğati Ana Bilim Dalı, Ankara. e-mail: zaferkizikli@yahoo.com.

(“This article is a scientific evidence for the importance of Arabic language and literature in Hungary which is a Christian country. But unfortunately, we can't see the same importance to Arabic language and literature in Turkey which is a Muslim country. Without a doubt, this fact shows an important lack in Turkey.”
–Translator's Note.)

Key Words: Arabic, language, Hungary, Orientalism, the Middle East, Islam.

Macaristan'da Arap Dili Araştırmalarının Tarihi

Macaristan'daki kütüphaneleri ziyaret eden bir kişi, Macaristan'da Arapça bilgisinin asırlardan beri mevcut olduğunu kolayca anlayabilir. Bu oluşumda Arapçanın önemli rol oynadığı iki temel alan vardır:

1- Hristiyan Teolojisi: Hristiyanlık eğitimi veren okullarda, hiç kimse *Eski Ahit*'in Sâmi dillerinden biri olan İbranice ile yazılmış olduğu gerçeğini göz ardı edemez. Bu okullarda Arap dili araştırmalarını teşvik eden Sâmi dillere özel bir ilgi vardır. Aynı zamanda, tanınmış çok dilli İnciller, Yunanca, Latince, İbranice, Aramice, Süryanice'ye ek olarak Arapça bir tercüme'yi de kapsar. Diğer yandan, İncil'i en iyi anlamanın yolu, Arapçayı incelemiş olan bazı Hristiyan din bilginlerinden geçmektedir. Eski manastırların kütüphanelerindeki çok dilli İnciller, Katolik keşişler arasında Arapça bilgisinin varlığına tanıklık etmektedir. Fakat, Latince olarak Macar teologlar tarafından yazılmış nispeten az sayıdaki ve yüzeysel Arapça gramer kitapları (örneğin, J. Dertsik'in eseri¹) Arapçaya olan bilimsel ilginin Aramice veya Süryaniceye duyulan ilgiden daha az olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Macaristan manastırlarındaki Arapça bilen pek çok keşiş Müslüman ülkelerde görev yapmak için kendilerini yetiştirmek üzere Roma'da bir süre eğitim görmüşlerdir.

2- Dış İlişkiler: Türklerle yapılan savaşlar süresince ve sonrasında Macaristan İslâm dünyasıyla ortak bir sınıra sahip olmuştur. Böylece Macaristan hem bizzat kendisi, hem de

¹ Johann Nepomuk Dertsik (Macar literatüründe János Nepomuk Dercsik olarak geçer) 1785-1842 yılları arasında yaşamış, Macar teologu ve dil bilginidir. Aramice, Süryanice ve Arapça uzmanıdır. 1816 yılında Macar dilinde *Grammatica Arabica et versiones e lingua Arabica* adlı bir Arapça gramer kitabı yazmıştır. (Ç.N.).

Habsburg Hanedanlığı'nın² bir parçası olarak Doğu uluslarıyla diplomatik ve ticari ilişkilere sahip olmuştur. Önemli siyasî ve ekonomik ilişkiler hem Macaristan'ın, hem de Avusturya'nın başkenti Viyana'daki ünlü diplomasi okulu Sprachknaben'in³ niçin sadece Batı değil, aynı zamanda Doğu dillerinde de uzmanlaştığını açıklamaktadır. Bu okulun farklı milletlere mensup profesörleri gramer ve metin kitaplarını derlediler. Bu kitaplardan bazıları her ne kadar mükemmel de olsa başka ülkelerde bilinmemektedir. Manastırlardaki ya da diplomatik dil okulundaki bilgi düzeyi, Avrupa'nın başka ülkelerindeki en iyi üniversitelerle bile karşılaştırılamayacak derecede mükemmeldi. Oxford, Cambridge ve Leyden'de Arap dili ve İslâm dini araştırmaları için daha önceki yüzyıllarda anabilim dalları kurulmuştu. Bu üniversitelerde ilk önceleri İbn Sînâ, İbn Rüşd ve diğer İslâm bilginlerinin tıp kitaplarının metinleri, daha sonraki dönemlerde ise Kur'an ve İncil'i de içine alan dinî edebiyat ilgi odağı olmuştur. Arap dünyasıyla özel ilişkisi olan İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, Arapça el yazmalarının çok geniş bir koleksiyonunu bir araya getirmişler, ayrıca Arap üniversitelerine öğrenciler göndermişlerdi. Örneğin, Petrus Hispanus⁴, XIII. yüzyıl gibi erken bir dönemde Fas'taki Karaviyyin Üniversitesi'ne öğrenciler göndermiş, Arap dilinin gramerini derletmiş ve Arapça-Latince sözlük hazırlatmıştır. Macar biliminin tarihinde ise benzer bilimsel çabalara hiç rastlanmaz.

1855 yılında Avusturya-Macaristan üniversitelerindeki reformla durum değişti. Bu tarihte Avusturya-Macaristan üniversiteleri, yüksek öğretimde modası geçmiş Ortaçağ

² 1282-1918 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu yöneten hanedanlıktır. (Ç.N.).

³ 1674'te Viyana'da "Sprachknaben Institut" ismiyle kurulan eğitim kurumudur. Daha sonra, bunun yerine Avusturya İmparatoriçesi Marrie Theresia zamanında 1754 yılında tercüman yetiştirmek için "Orientalische Akademie" (Doğu Dilleri Akaemisi) kurulmuştur. Bu akademi öğrencilere Türkçe, Arapça, Farsça dilleri öğretilmekteydi. Ayrıca, Osmanlı-Türk belgeleri ve yazı sistemleri ile ilgili dersler de okutulmaktaydı. (Ç.N.).

⁴ Portekiz asıllı papadır, "Papa XXI. John" adıyla tanınmıştır. 1215-1277 yılları arasında yaşamıştır. Hayatı hakkında bkz. Macwell-Stuart, P. G., *Chronicle of the Popes: The Reign-by-Reign Record of the Papacy from St. Peter to the Present*, Thames & Hudson, 2002, s. 119. (Ç.N.).

modelinden modern Alman modeline geçiş yaptı. Ortaçağ modelinde herkes ilk önce beşeri bilimler fakültesinin hazırlık sınıflarında öğrenime başlar, burayı başarıyla tamamlayan öğrenciler genel olarak hukuk, tıp veya pozitif bilimler okumaya giderlerdi. Yeni modelin ardından, beşeri bilimler fakültelerinin bu yükünü orta öğretim sınıfları üstlendi. Pozitif bilimlerin okutulduğu fakültelerde, öğrenciler önceki tanımlamada olduğu gibi bütün bilimleri öğrenmenin yerine, fizik, kimya ya da herhangi bir başka alanda uzmanlaştılar. Bu yeni görevi yerine getirmek için orta okullar, alanında uzmanlaşmış öğretmenlere ihtiyaç duydu. Bu talep, öncekinden farklı yeni beşeri bilimler fakültelerinin kurulmasını gerektirdi. Bu beşeri bilimler fakültelerinin amacı, üniversite öğrencilerini araştırmacı yapmak değil, bilakis orta okullarda Macar dili ve edebiyatı, tarih, yabancı diller v.b. branşlarda ders verebilecek, alanında uzmanlaşmış öğretmenler yetiştirmektir.

Yeni kurulan beşeri bilimler fakültelerinde çeşitli anabilim dalları oluşturuldu. Eski üniversite yıllıklarını okuyan bir kişi, ilk anabilim dallarının tarih, edebiyat, Antik Çağ felsefesi, Latince ve Rusça için kurulduğunu görebilir. Bu arada Arapçaya ilgi duyan öğrenciler ise, içinde diğer Orta Doğu dillerinin de yer aldığı özel kurslara devam ediyorlardı. Örneğin, genç ve gelecek vadeden bir ortaokul öğrencisi olan Goldziher (1850-1921)⁵, özel bir izinle Farsça ve Türkçe kurslarına katılıyor ve Roman Katolik Teoloji Fakültesi'nde J. Ruzicska'dan Arapça okuyordu. Onun bu başarı ve ilgisinden ötürü dönemin eğitim bakanı J. Eötvös⁶ üniversite reformuna kendini adadı ve geleceğin üniversite profesörü olacak yetenekli öğrencileri bularak Alman üniversitelerine gönderdi. Bunların arasında henüz daha kurulmamış durumdaki Sâmî

⁵ Ignaz Goldziher, Yahudi asıllı Macar oryantalisttir. Hayatı ve metodu hakkında bkz. Hatiboğlu, Mehmet S. – Görgün, Tahsin, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, XIV/102-111. Ayrıca, Goldziher'in Arap literatürünü anlattığı *Az Arab İrodamom Rövid Törtene* adlı eseri, İngilizce tercümesinden Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Goldziher, I., *Klasik Arap Literatürü*, (Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er), İmaj Yayınları, Ankara, 1993. (Ç.N.).

⁶ József Eötvös (1813-1871), Macar yazar ve devlet adamıdır. Hayatı hakkında bkz. Ban, A., *Life and Art of Baron Joseph Eotvos*, Budapeşte, 1902. (Ç.N.).

dilleri anabilim dalının gelecekteki profesörü olacak onsekiz yaşındaki bir delikanlıyı da burs vermek için seçti.

Fakat ne yazık ki, Goldziher öğrenimini Şam ve Kahire'de sürdürürken, 1870 yılında Vatikan Konsülü papaya özgü "yanılmazlık dogması"nı açıkladı. Ancak, Teoloji Fakültesi *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* araştırmaları profesörü P. Hatala bu görüşü reddetti. Böylece, P. Hatala âsi ilan edildi ve görevinden ayrılmak zorunda bırakıldı. Üst düzey yetkililer ise onun bu yolda kurban gitmesinden çekindiler. Bu yüzden, P. Hatala Beşeri Bilimler Fakültesi'ne transfer edildi ve İ. Goldziher'in yerine Sâmi dilleri profesörü olarak atandı.

1870 yılında kurulan Sâmi dilleri anabilim dalı, Macaristan'da Arap dili araştırmaları alanında bilimsel çalışma yapmak için ilk kez bir fırsat yakaladı, ama anabilim dalının başında Arapça için yetersiz ve mimli bir teoloji profesörü vardı. Katolik geleneğini devam ettiren P. Hatala, Macarca bir Arap dili grameri derledi ve Arapça dersleri vermeye başladı. Yine de, P. Hatala sadece İbranice *Eski Ahit* ve Yunanca *Yeni Ahit* âlimi olarak kaldı.

Goldziher ücretsiz ve özel bir profesör olarak meslek hayatına atıldı. O, ancak P. Hatala'nın 1905 yılındaki emekliliğinden sonra oldukça ihtiyar durumdayken normal bir profesör olabildi. P. Hatala tarafından ortaya konulan geleneğin ardından, Goldziher İbranice, Aramice v.b. çeşitli Sâmi dilleri ve edebiyatları üzerine dersler verdi. Fakat aynı zamanda, Arapça ve İslâmî konularda özel kurslar da verdi. P. Hatala'nın emekli olmasından sonra üniversitedeki İslâm felsefesi tarihi derslerini de üzerine aldı.

Yeni gün ışığına çıkan gerçeği E. Said'in⁷ ifadelerinin özeti göstermektedir ki, Avrupa ülkelerindeki Doğu'ya özgü

⁷ Edward Said (1935-2003) edebiyat teorisyeni, kültür eleştirmeni ve Filistin milliyetçiliğinin ateşli bir savunucusuydu. Varlıklı, Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak Kudüs'te doğdu. Mısır'da eğitim aldı. A.B.D.'de Columbia Üniversitesi'nde İngiliz dili ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü olarak görev yaptı. Çeşitli eserler yazdı, bunlardan en çok tanınan ve ses getireni 1978 yılında yayımlanan *Orientalism* (Oryantalizm) adlı kitabıdır. Bu kitabın Türkçeye çevirileri de yapılmıştır. Hayatı ve eserleri hakkında bkz. <http://www.edwardsaid.org/> (Ç.N.).

araştırmaların amacı, Orta Doğu'da yaşayan halklara karşı emperyalizme hizmet etmektir. Mısır kraliyet ailesinin mensubu olan Ahmed Fuad, 1911'de Goldziher'e Kahire Üniversitesi'nde Arap felsefesi profesörlüğü teklif etti. Her ne kadar Avusturya-Macaristan devlet adamları bu daveti onun kabul etmesi gerektiğini düşünse de, o çekimser kaldı. Onun ideali, siyasetin bulaşmadığı saf bir bilimdi. Aslında Macar oryantlizmi, o zamandan beri bu tavırdan etkilenmişti. Macaristan'da Doğu dillerine ilgi, ülkenin siyasî amaçları yüzünden teşvik edilmiş değildi. Çünkü Macaristan'ın, Doğu'yu istila etmek gibi bir tutkusu hiç olmamıştır. Bunun tam tersi doğrudur, zira Macaristan'ın bizzat kendisi Müslüman saldırılarına maruz kalmıştır. Oysa Doğu'ya özgü göçebe kökenlilik duygusu, Macarları Doğu kültürüne yöneltmiştir.

Goldziher ardında kendi çapında öğrenciler bırakamadan öldü ve kütüphanesi Jerusalem'a⁸ satıldı. O, misyonerlik geleneğine, Roma ve Viyena'daki diplomasi okullarına sırt çevirerek Avrupa'yla özellikle de Alman felsefe geleneğiyle kendisini aynı hizaya getirmek suretiyle, eski teologların geleneksel pratik öğretim yöntemini kıran ilk kişiydi. Onun bu çalışması, Budapeşte'de üniversite düzeyinde herhangi bir kişi tarafından devam ettirilmemiştir.

Aynı geleneğe göre, bir sonraki Arapça profesörü de Sâmi dilleri uzmanıydı. Katolik papaz okulundan gelen M. Kmoskó (1876-1931) Goldziher'in yerine geçti. O da, onun gibi iyi bir filoloji eğitimi almıştı. Kmoskó, Doğu kilisesi azizlerinin Süryanice yazılarına ömrünü adadı. Migne'nin⁹ Doğu Patrolojisi'ni¹⁰ de içine alan birkaç ciltlik yeni bir eser hazırladı. Bir Arapça bilgini olarak, Macar halkının tarih öncesi göçebe

⁸ Jerusalem, Kudüs şehrinin İbranice ismidir. Metinde kastedilen, Kudüs'teki İbrani Üniversitesi (Hebrew University) kütüphanesidir (The Hebrew University of Jerusalem Library). (Ç.N.).

⁹ Jacques-Paul Migne (1800-1875) Fransız papaz ve klâsik Hristiyan teoloji eserlerinin yayıncısıdır. (Ç.N.).

¹⁰ "Doğu Patrolojisi" (Patrologia Orientalis) Süryanice, Arapça, Kıptice, Habeşçe, Kafkasça ve Slovakça olarak ilk dönem Hristiyan azizleri tarafından kaleme alınmış, Hristiyanlık öğretilerini içeren metinlerdir. M.S. I-VIII. yüzyıllara ait olan bu öğretilerin benzer versiyonları Batı literatüründe Latince "Patrologia Latina" ve Yunanca "Patrologia Graeca" olarak adlandırılır. (Ç.N.).

dönemine ilişkin Süryani ve Arap kroniklerini sorguladı. Oradan da, Arap coğrafyasına yöneldi. Bu coğrafyada unutulup gitmiş ve meşhur Arap yazarı İbn Rusta¹¹ ile karıştırılan İbn Dasta'yı¹² ortaya çıkardı. Süryanice metin basımlarının dışında onun çalışmaları daha çok Arap kronikleri ve Macaristan coğrafyası hakkında eser yazmış, fakat henüz yayınlanmamış olan yazarlara odaklandı. Böylece onun Arap dili ve kültürü alanındaki başarıları, bilimsel ölçekte dünya çapında erişilemez bir noktaya ulaştı.

Kmoskó çok fazla sayıda materyal topladı ve Macar diliyle çalışmalarını kaba taslak büyük defterlere yazdı. Bu defterler Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Szeged'teki üniversitede bir araştırma grubu onun Macarca olarak yazılmış bu mirasını yaşamının sonlarına doğru yayınlamaya başladı. Proje hâlâ devam etmektedir, fakat bunlar Macarca yazıldıklarından dolayı, Kmoskó'nun çalışmalarını kapsayan ciltler dolusu bunca eser, onun adını belki de dünyaya duyuramayacaktır.

Kmoskó her ne kadar selefleri gibi bir teolog olsa bile, mükemmel bir filolojik donanıma sahipti. Goldziher'in ardından, sadece Edebiyat Fakültesi'nde gerekli vasfı elde etmeksizin, hiç kimse onun gibi Doğu bilimleri üzerine yazı yazamaz. Macaristan'da Doğu bilimleri araştırmaları, Doğu kökenliliğe ve Macar halkının tarih öncesindeki durumuna duyulan ilgi nedeniyle motivasyon sağlamaktadır. Orta Asya ve Doğu Avrupa steplerinin tarihini sorgulamak hep bilim adamlarının kaçınılmaz bir görevi olmuştur. Kmoskó bir Arapça profesörü olarak bu sorumluluğu taşımış, fakat onun erken ölümü ve yukarıda

---

¹¹ Ahmed ibn Rustah İsfahâni, X. yüzyılda yaşamış İran asıllı ilk Müslüman gezgin ve coğrafyacıdır. Çeşitli Orta Doğu kentlerine yolculuklar yapmış ve edindiği bilgileri kayda geçirmiştir. Onun Arapça olarak yazdığı ünlü coğrafya eseri için bkz. İbn Rustah, *Kitâb al-A'lâk an-Nafîsa*, (ed. M.J. De Goeje), Leiden, E. J. Brill, 1892. (Ç.N.).

¹² Ebû 'Ali Ahmed b. 'Umer ibn Dasta, X. yüzyılda yaşamış ve İbn Rustah ile çağdaş Müslüman gezgin ve coğrafyacıdır. Slav halklarını incelemiştir. İbn Dasta'nın el yazma hâlindeki bu çalışmaları, Yahudi kökenli Rus oryantalist Daniel Chwolson (1819-1911) tarafından yayımlanmıştır. Bkz. İbn Dasta, *Izvyestiya o Khazarakh*, St. Petersburg, 1869. (Ç.N.).

saydığımız şartlar yüzünden ismi daima geri kalmıştır ve belki de yurt dışında hiç bilinmeyecektir.

II. Dünya Savaşı'ndan önce eğitim bakanı K. Klebelsberg, tıpkı 1855'teki üniversite reformu ile sonuçlanmış olan, J. Eötvös'ün önceki yüzyılda yaptığı gibi, bir reform hareketine başladı. O da, yetenekli bir çok genci Batı Avrupa'nın en iyi üniversitelerine göndermeye karar verdi. Yeniden yapılanan kilisenin genç teologları Hollanda'ya gönderildi. Bunların arasında *Eski Ahit*'in, yeni bir tercümesini hazırlamış olan ünlü S. Czeglédy'nin oğlu K. Czeglédy de vardı. Genç Czeglédy Utrecht'e gitti ve orada meşhur de Goeje'nin¹³ bir öğrencisi olarak Arapça okudu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Macaristan'a geri döndüğünde, boş olan Arap dili araştırmaları anabilim dalına atandı. XX. yüzyılın ikinci yarısında onlarca yıl tek başına Arapça profesörlüğü yaptı. Günümüzde yaşayan ve silsile hâlinde kendilerini Doğu araştırmalarında Alman ekolünün devamı olarak kabul eden Macar Arapça bilginlerinin tümünün de hocası oldu.

Czeglédy (1914-1996), Kmoskó'nun başlamış olduğu şeyi devam ettirdi. O, yaşamını steplerin tarihini sorgulamaya adadı. Latince, Yunanca, Süryanice ve Arapça kaynakları okuyarak işe başladı. Otuzlu yaşlarda, Ermenice ile orta ve yeni dönem Farsça çalıştı. Kırklı yaşlarda Türk lehçeleri, ellisinde Çince öğrenmeye koyuldu. Altmış yaşında ise, *Nomádok vándorlása Napkeletröl Napnyugatra* (Göçerlerin Doğu'dan Batı'ya Yolculuğu, Budapeşte, 1969) isimli ilk kitabını yayınlamaya hazırdı.

O, bu kitapta steplerin tarihi hakkında, örneğin Hunların tarihi ve Hephtalites problemi¹⁴ gibi birçok zor soruyu analiz

¹³ Michael Jan de Goeje (1836-1909), Hollanda'nın yetiştirdiği en tanınmış oryantalistlerdendir. Ünlü Fransız oryantalisti Reinhart Pieter Anne Dozy'nin (1820-1883) öğrencisidir. Uzmanlık alanı Arap dili ve edebiyatıdır. *Encyclopaedia of Islam*'ın I-III ciltlerinde baş editör olarak görev yapmış, *Encyclopedia Britannica*'nın 9. baskısı için de maddeler yazmıştır. 1883 yılında Dozy'nin ölümünden sonra, onun halefi olarak Leiden Üniversitesi'nde Arap dili ve edebiyatı profesörlüğüne tayin edilmiş ve bu görevini 1906 yılında emekli olana kadar sürdürmüştür. Hayatı hakkında bkz. Dursun, Davut, "Goeje, Michael Jan de", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, XIV / 98-99. (Ç.N.).

¹⁴ Hephtalites, II-VI. yüzyıllar arasında Orta Asya'da Çin seddinin kuzeyinde ve Horosan bölgesinde hüküm sürmüş, göçer olarak yaşayan güçlü bir

etmektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki; o, her ne kadar resmî olarak Arap dili anabilim dalında görev yapsa da, Arap diliyle gerektiği kadar ilgilenmedi. Çünkü Czeglédy tam anlamıyla bir Arapça bilgini değildi. Onu bir oryantalist olarak kabul etmek daha doğru olur. Bundan dolayı da yurt dışında adı hiç işitilmeden kaldı.

Bununla birlikte, Czeglédy Arapça profesörü olarak, gençliğinde Hollanda'da öğrendiği şeyleri genç kuşaklara ilettiler. Bu anlamda onun faaliyetleri, Macaristan için Arap dili araştırmalarının tarihinde bir dönüm noktasına işaret eder. Ondan önce Goldziher, Macaristan'daki Arapça âlimliğinin başlangıcını temsil etmekteydi. Fakat kendisinden sonra bir halefi olmayan Kmoskó ise, yeni esaslar koymak zorunda kalmıştı. Kmoskó halefsiz öldü ve böylece Hollanda eksenli Czeglédy, Macaristan'daki Arapça eğitim kurumunu yeni baştan bir kere daha inşa etmek zorunda kaldı. Fakat bu sefer, Czeglédy bir çok bilim adamını yetiştiren büyük bir okul kurmayı başardı.

1960'ların sonlarında yeni kuşak, üniversitede yerini aldı. Onlardan biri de, Arap dili araştırmaları anabilim dalında asistan kadrosu verilen Fodor Sándor (Alexander Fodor, 1941-)’dur. Onun asıl ilgisi halk âdetleri üzerinde odaklanmıştı. Özellikle Mısır gibi Müslüman ülkelerde yaşayan, sıradan insanların popüler inançlarını sorguluyordu. Onun bu çalışmaları eski Mısır inanç ve âdetlerinin, İslâmî geleneğin bir parçası olarak Müslümanların günlük yaşamlarında mevcut olduğunu gösteriyordu.

Bir sonraki asistan T. Iványi idi. O, üniversitede Arap dili ve genel dilbilim okumuştur. Bundan dolayı, Arap dil bilimleri tarihi üzerine uzmanlaşabiliyordu. 1970'lerde ekibe I. Ormos katıldı. Onun alanı Arap tıp tarihidir. Czeglédy'nin emekliliğinin ardından da Fodor Arapça profesörü oldu.

Budapeşte'deki üniversite sürekli filolojik çalışmaların beşiği durumundayken, sonunda başka enstitüler de ortaya çıktı. XX. yüzyılın ilk yarısında, Doğu Ticaret Akademisi kuruldu. Onu, Karl Marx Ekonomi Fakültesi, Budapeşte Ekonomi Okulu

---

sülaleydi. Yazarın “Hephtalites problemi”nden kastı, Hephtalites adı verilen bu topluluğun kökeni hakkındaki tartışmalardır. (Ç.N.).

ve şimdiki Budapeşte Üniversitesi Ekonomi Fakültesi izledi. Bunlar, Doğu dilleri üzerine diğer bilgi merkezleriydi. Çünkü bu okullarda Arapça, geçmişte ve günümüzde pratik amaçlardan dolayı öğretilen Doğu dillerinden biridir.

Bu fakültelerde dış ilişkiler için de bir bölüm vardır. Orta Doğu alanında uzmanlaşmakla, Arapçayı birleştiren bu bölüm öğrencileri iyi bir pratik dil bilgisiyle Arap dünyası üzerine ihtisaslaşabilirler. Onların öğretmenleri K. Dévényi, Edebiyat Fakültesi'nde de etkindir, onun uzmanlık alanı Arap dil bilimidir.

Ticaret Koleji ile Otel ve Catering Ticareti Okulu, öğrencilerin Arapça öğrenebilecekleri üçüncü tür eğitim kurumudur. Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Arap dilcilerinin çoğu, önceden sadece Batı dilleri öğretilen kolejlerin dil okullarına öğretmen olarak girebiliyorlar. Buradaki eğitimin amacı, Ekonomi Fakültesi'ndekine benzemektir. Bu kolejlerin öğrencileri genellikle çağdaş konuşma Arapçasının pratik bilgisini iyi bir şekilde kazanmaktadırlar. Fakat aslında bu eğitim, ticaret kariyeri için onları hazırlamaya yöneliktir.

1990'da siyasî rejimin değişmesinin ardından, 1992 yılında Pázmány Péter Katolik Üniversitesi ismiyle bir yüksek okul kuruldu. Bu üniversitede din, dinsel yaşantılar, inançlar ve Orta Çağ incelemeleri araştırma programına konuldu. Avrupa uygarlığı ortaya çıktı ve Akdeniz havzasının kuzeyine doğru şekillendi. Aynı zamanda, doğu Akdeniz üç tek tanrılı dinin de (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın) beşiği idi. Dolayısıyla, (Budapeşte'ye sadece sekiz kilometre mesafede bulunan) Edebiyat Fakültesi, özellikle (*Eski Ahit'e* bir göndermede bulunarak) İbranice ve Arapça için Ortaçağ incelemeleri anabilim dalı kurdu.

Arap dili anabilim dalı, Budapeşte'deki Devlet Üniversitesi'nin Sâmi dilleri geleneğini kırdı. Çünkü İslâm, bir din olarak onun araştırma programının merkezindedir. Sâmi diller ve İslâmiyat arasındaki bu ayrışma, farklı eğitim süreçlerine yol açtı. Ayrıca, (Devlet Üniversitesi'nde İbranice ve Süryanice; Katolik Üniversitesi'nde de Türkçe olmak üzere) zorunlu ikinci diller de vardı. Devlet Üniversitesi, Arap dili öğrencilerine çok sayıda kurs düzenlemektedir. Öte yandan, Katolik Üniversitesi de İslâm felsefesi hadis, kelâm, akâid, fikh v.b. konulara daha çok önem vermektedir.

Arap filolojisinin bu ikinci bilimsel akademisi, 1993'te Czeplédy'nin gayretleri sonucunda meydana geldi. Çünkü bölümün üç üyesinden ikisi onun eski öğrencileriydi, diğeri de Czeplédy'nin öğrencisinin öğrencisiydi! Daha sonra bölümün yönetimini M. Maróth (1943-) aldı. Onun asıl alanı Arap felsefesi, özel ilgi alanı ise felsefi temele dayanan kelâm ve fıkıh'tır. L. Tüske edebî metinler çalışır, aslında klâsik edebî eleştiriye ilgi duyar. En genç kişi ise, B. Major'dur. O, tarih, özellikle de Orta Çağ Arap ve İslâm tarihi çalışır. Haçlı seferleri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Edebiyat Fakültesi'ne ek olarak, öğrenciler son derece geleneksel bir yerde de Arapça öğrenebilirler: Teoloji Fakültesi. Gy. Fodor (1947-) İncil dilleri profesörüdür. O, İbranice ve diğeri eski dilleri öğretir, fakat kendisi klâsik bir eğitimle Arapça öğrendiği için, Arapça derslerinde yüzyıllardır uygulanan eski geleneği de hâlâ devam ettirir. Yine de, Teoloji Fakültesi'nde Arapça zorunlu dersler grubuna dahil değildir.

Arap dili ve kültürü araştırmalarının son akademisi, Macaristan hükümeti tarafından 2001 yılında Piliscsaba kentinde kurulan İbn Sînâ Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'dür. Enstitünün araştırma programı, Doğu bilimleri araştırmalarında aktif beş profesörden oluşan yönetim kurulu tarafından onaylanır. Atama yoluyla müdür olan M. Maróth kendisine iki yardımcı seçti. Bunlardan biri, Devlet Üniversitesi'ndendir ve İran dilleri alanında, diğeri de Macar Bilimler Akademisi'nde çalışan bir araştırmacıdır ve Türk dili alanında görevlendirilmiştir. Onlar, bilimsel bir program oluşturdular ve Enstitü'nün genç üyelerini seçtiler.

Enstitü'nün yurt içi ve yurt dışı faaliyetleri de vardır. Yurt içi olarak, aslında doktora tezi hazırlayan veya tezini daha yeni bitirmiş durumdaki genç araştırmacılara çalışma fırsatları sunan bir kurumdur. Genç araştırmacılar, edebiyat, tarih, felsefe, dil bilimi v.b. farklı alanlardaki profesörlerle birlikte bir araştırma programı uygularlar. Bu program, yabancı dillerde yazılan bir bilimsel kitap serisiyle ve Macarca yazılmış İslâm ülkelerinin kültürel ve bilimsel başarılarının sunumlarıyla sonuçlanır.

İbn Sînâ Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, çeşitli konularda ulusal ve uluslar arası konferanslar ve kongreler

düzenler. Şubat 2003 için planlanan bir sonraki toplantı, Orta Doğu'da İslâm'ın muhtemel gelişmesi ve bunun Arap ülkeleriyle Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilere etkisi üzerine olacaktır.

Enstitü, üniversite kurslarına da sponsorluk yapmaktadır. Geçtiğimiz sömestir, çeşitli müzelerde Doğu sanatları üzerine çalışan araştırmacılar Devlet Üniversitesi'nde verilen bir dizi konferans sayesinde bir araya geldiler. Mimarinin problemleri, minyatür sanatı, çanak çömlek, kilim, duvar halıları konularını kapsayan bu konferanslar, bir cilt hâlinde hazırlanarak İslâm'ın mirasını göstermek için yayınlanacaktır.

Uluslar arası bakımdan Enstitü'nün asıl görevi, geleneksel felsefe araştırmalarına ek olarak, Müslümanlar ile Hristiyanlar ve Arap dünyası ile Avrupa v.b. arasında ortak buluşma noktaları tespit etmektir. Bu hedef, hem Arap bilginleri ve Arap üniversiteleriyle kişisel ilişkiler kurmakla, hem de ayrıca beraber bilimsel programlar icra etmekle olur. Bu hedeflere ulaşmak için daha başka yöntemler, genç öğrencileri kısa veya uzun süreli burslarla çağırmak ve bunun yanısıra, hem Arap dünyasından, hem de Avrupa ülkelerinden profesörleri çeşitli zaman aralıklarıyla, değişik konular hakkında araştırma yapmak ya da konferanslar vermek için davet etmeyi de içerir. (Yakın bir gelecekte, hadis üzerine konferanslar vermek için Fas Karaviyyîn Üniversitesi'nden ilk profesör geliyor.).

Enstitü'nün araştırma programı, Pázmány Péter Catholic Üniversitesi'ninkine benzemektedir. Programın ve ortak yerleşkenin (Üniversitenin Edebiyat Fakültesi ile Enstitü'nün her ikisi de yolun karşı yakasındaki Pliscsaba'da çalışmalarını yürütüyor) benzerliğini göz önüne alarak, onlar özel bir işbirliği sözleşmesi yapma arzusunu ifade ettiler.

Şayet onlar, bunu başarabilir ve güçlerini birleştirebilirlerse, Macaristan'da yeni ve anlamlı bir Arap dili araştırmaları merkezi, günün aydınlığını görecektir.